

Koeru Keskkool

KOERU KÕRTS-POSTIJAAM

Ajaloo uurimistöö

Autor: Heleri Raudsep, 11. klass

Juhendaja: õp. Tiiu Uljas

Koeru 2012

SISUKORD

SISSEJUHATUS	3
1. KÕRTSIDE JA POSTIJAAMADE AJALUGU	4
1.1. Teke ja areng.....	4
1.2. Ülevaade kõrtsi-ja postijaamahoonetest	5
2. KOERU KÕRTS-POSTIJAAM	8
2.1. Kõrtsihoone.....	8
2.2. Hoone kasutus läbi aja	10
2.3. 1960ndate rekonstrueerimine ja restaureerimine	11
2.4. Pood ja muinsuskaitse.....	13
KOKKUVÕTE	15
LISA 1. PÕHIPLAANID ENNE JA PÄRAST	16
KASUTATUD KIRJANDUS	17

SISSEJUHATUS

Käesoleva uurimistöö põhieesmärgiks oli uurida Koeru kõrts-postijaama teket ja arengut ning anda ülevaade kõrtside ajaloost. Selleks tuli süveneda kõrtside kaugemasse minevikku ja tutvuda ajaloolise taustaga. Teiseks eesmärgiks oli välja selgitada vanade hoonete olulisus ühiskonnas. Eestis on palju vanu sarnase ehitusega lagunenud hooneid, mis jäävad silma mööda ilma ringi rännates. Põhjus, miks ma valisin just selle teema ongi see, et tahtsin uurida lähemalt, milleks sellised hooned vajalikud olid, samuti ka laiendada silmaringi arhitektuuri maailmast. Teema pakub kindlasti ka huvi Koeru elanikele, kellel on kõrtsiga seotud mälestusi.

Uurimistöö põhineb eelkõige erinevate kirjandusallikate põhjal. Informatsiooni leidsin nii raamatutest kui ka internetist.

Töö koosneb kahest põhilisest peatükist, mis on omakorda jaotatud alapeatükkideks. Esimene peatükk annab põgusa ülevaate kõrtside ja postijaamade ajaloost ja tekkest ning ka kirjelduse hoonete konstruktsioonist ja ehituslikust küljest. Teine peatükk jutustab Koeru kõrts-postijaama hoonest lähemalt, selle kasutusest ja ehitusest. Illustreerimiseks on lisatud kõrtsihoonest pilte, mis annab lugejale selgema pildi kirjutisest. Pildid on pärit peamiselt internetist, mõned ka raamatutest.

1. KÕRTSIDE JA POSTIJAAMADE AJALUGU

1.1. Teke ja areng

Kõrts oli esimene maarahva ühiskondlik hoone, kus peamine eesmärk oli algselt alkoholsete jookide müük. Arenedes edasi, tekkis kõrtsil veel mitmeid erinevaid funktsioone – söökla, kauplus, kultuurimaja, koosolekuruum, kool. Kõrts kohandati teeliste öömajaks ja puhkepaigaks. Seal toimusid talurahva kokkutulekud ja salajased koosolekud, kaubatehingud, tantsuõhtud, erinevad kogunemised ja mõttevahetused (Aluve, 1976, lk 8, 10; 1965).

Keskaja algul ööbisid reisijad vastavalt sotsiaalsele positsioonile linnustes, mõisates või taludes ning maanteede läheduses olevates mõisates oli öömajatahtjaid palju ja kostitamine osutus kulukaks. Tähtsatele isikutele ei saanud ka ära öelda – vahel tuli anda veel küüthobuseid. Kulud tuli pöörata tuludeks ning hakkas tekkima kõrts, kus reisija võis elada omal kulul nii, kuidas rahakott lubas. Kõrtse ehitasid mõisad, kirikud ja linnused. Kõrtsid osutusid seaduslikult öömajaks Eesti aladel Rootsi kuninga Karl IX välja antud seadusega 1601. aastal. Mida aeg edasi, seda rohkem ja uuemaid määrusi lisandus juurde (Aluve, 1976, lk 8).

1630. aastal anti Rootsis välja küüdikorraldus, mis jõustus paari aasta pärast ka Eestimaal. Küüdiseaduse kohaselt sai kõrtsist peale öömaja maksu eest toitu ja hobustele sööta või neid vahetada. Kõrtsist sai hobuposti jaam ning 1636. aasta määrase järgi kujunes kõrts-postijaam, mis aitas tähtsate kirjade, teadete ja ajalehtede kiiret kohaletoimetamist. 18-punktilises määruks oli välja toodud posti korjamise, kätteviimise ja edasitoimetamise kord. Postijaamad asusid iga 15-30 kilomeetri järel ja olid varustatud tallidega (Aluve, 1976, 1965).

Postimeest sai eristada tema rinnal kantava erilise ametivapi, postisarve, piigi või oda järgi. Pikaks ajaks jäi postimees ka kirjade ja teiste saatetiste edasitoimetamise kõrval suuliste uudiste levitajaks. Mõisatel oli kohustus postipoiste andmine, kuid see oli neile vastumeelt, sest eeskirjade järgi nõuti, et postipoiss oleks tugev, terve ja aus mees. Selliseid mehi oli vaja mõisatööks (Aluve, 1965; Valgamaalane, 2007).

Kõrtside ehitamine Eestimaal hoogustus 18. sajandi II poolel, kui Eestimaal oli Vene impeeriumi koosseisus. Põhjuseks oli Vene turu avanemine eesti piiritusele. Enne seda müüdi viina vähe, kuigi Moe Piiritustööstuse Muuseumi andmeil alustati viinapõletamist 1485. aastal. Viinapõletamine muutus mõisnikele monopoliks alles 1646. aastal, kuid talupoegadel oli endil omavoliliselt viina müümine ja tootmine keelatud. Siiski tehti seda seadusevastaselt ja tekkisid niinimetatud salakõrtsid. Eestimaal kubermang tõusis piiritustoodangult Venemaal esimesele kohale. Pool viinast veeti Venemaale, osa Saksamaale ja ülejäänut müüdi kohalikes kõrtsides (Aluve, 1976; Eesti Maanteemuuseum).

Kõrtside arv on olnud tihedalt seotud mõisate õlle-ja viinatoodanguga. Hiilgeaeg oli 1800. aastal, kui kõrtsihooneid leidis Põhja-Eestis 1224, Lõuna-Eestis ligi 1000. Ajajooksul tõusis arv veelgi. Juba 17. sajandi lõpul oli igal mõisal oma kõrts, mõnel isegi mitu. Näiteks Rakvere mõisal oli neli kõrtsi ning Kullamaa kihelkonna mõisal kuus. Kõrtside arv muutus pidevalt sõdade tõttu, kus mässulised hävitasid hooneid (Aluve, 1976, lk 9).

1900. aastal viinamonopoli kehtestamisega suleti suur osa kõrtse ning edaspidi kõrtsihoonete kasutus muutus, näiteks kohandati hoone sööklaks, seltsimajaks, einelauaks, viinamonopoli poeks. Näiteks Vedu, Manni ja Ardu kõrtsihooned kohandati kauplusteks. Tihtipeale kadus kõrtsihoonete üldine ja ka detailne kujundus peale kohandamisi. Postijaamana said kõrtsid tegutseda veelgi vähem, sest suured muudatused tõi kaasa raudteeliikluse areng. Enne seda hakati juba 18. sajandi algupoolel kõrts-postijaamade arvu vähendama ja alles jäid paremini sisustatud hooned. 19. sajandi lõpul avati Tallinn-Peterburi, Tapa-Tartu, Tartu-Valga, Valga-Võru-Pihkva rongiliiklus, millega seoses postijaamad paigutati raudteejaamadesse. 1920ndatel kadusid postijaamad lõplikult (Aluve, 1976, lk 9, 27, 43).

1.2. Ülevaade kõrtsi-ja postijaamahoonetest

Keskajal valminud kõrtsihoonetest pole tänapäeval ühtegi säilinud. Põhitüüpide selgitamiseks võeti aluseks ürikuid, vanu reisikirjeldusi ja ajaloolisi uurimusi. Liikluse tihedus ja vajadus määrasid kõrtsihoone suuruse. Üksikute tegurite nagu näiteks looduslikud tingimused, asend, majandus-ja klassisuhete mõjul kujunes ühiskonnas kohalik eesti kõrtsitüüp (Aluve 1976, lk 11; Raudsepp, 2000).

16. sajandi lõpul oli Eestis kõrtside võrk üsna tihe, kuid kõrtsides puudusid puhkevõimalused ning need olid mõeldud õlle müümiseks. Kõrts oli ilma tallita ja mõisate inventariraamatus

nimetatakse neid talupojakõrtsiks. Puudusid eraldi kambrid kõrgemast klassist külaliste ja rehealused veoloomade jaoks. Maanteekõrtsidel oli peale kõrtsitoa veel kaks või kolm kambrit, mis olid mõeldud hobuste ja veokite jaoks. Alates 17. sajandist leidis kolme erinevat tüüpi kõrtsihooneid, mille üldpilt jäi läbi sajandite samaks (Aluve 1976, lk 11-12).

Ilma tallita kõrtsihoone tüüp kujunes välja eesti vanimast rehielamust, samuti ka ühe talliga kõrtsihoone tüüp. Kolmas tüüp, kahe talliga kõrtsihoone, kujunes teise talli lisamisega, mis on ka kõrtside arengu lõpptulemus. Kõrtsi keskmises osas oli suur kõrtsituba ja kambrid erinevatele seisustele, näiteks eraldi olid sakstekambrid. Ühe talliga hoones aga sakstele eraldi kambreid ei olnud ning seetõttu tekkisid sügavad varjatud seisustevastuolud. Kõrtsmik elas esialgu ühes kõrtsitoas, kuid hiljem tekkisid veel elu- ja majandusruumid. Kõrtsi- ja eluruumide ees asus katusealune, mida toestasid sambad. Sambad olid ka kõige väljapaistvamaks detailiks, need olid ühiskondliku hoone märgiks. Kõrtsitüüpide grupid on ajalooliselt sarnase planeeringuga kujunenud, kuid ühte kindlat tüüpprojekti pole ning seetõttu ei leidu kahte omavahel täiesti sarnast hoonet (Aluve, 1976, lk 11-12; Eesti Maanteemuuseum).

Esimene tüüpplaan, mida nõudis kindralkuberner Erik Dahlberg, tekkis 1696. aastal. Ta oli kindel, et kõrts pidi olema hästi varustatud ja kindla katuse all. Plaanil oli ette nähtud nelinurkne ruudule lähenevväikekelpkatusega hoone, milles oli neli ruumi. Selle tüüpplaani järgi pole kõrtse ehitatud. Seevastu postijaamad ehitati kindla plaani põhjal, 1806. ja 1819. aastal kehtestatud seaduse järgi. Peale peahoone kuulus veel postijaama juurde tõllakuur, sepikoda, saun, hobusetall, tallipoiste hoone – tekkis suurem hoonete ansambel, kus kõik hooned paiknesid nelinurkses hoovis. Klassitsistlikus stiilis ehitatud postijaamahooned on omavahel sarnased. 18. sajandil ehitati puidust hooneid ja 19. sajandil asendati puit kiviga, sama kehtis ka kõrtsihoonete puhul. Hoone keskel asub peasissekäik ja portikus nelja sambaga, kahele poole eeskojast ja eestostast jäävad postikorralduse ruumid ja reisijate toad (Aluve, 1976; Eesti Maanteemuuseum).

Ööbimistingimused olid kõrtsides algelised ja kehvad. Lihtrahvale puudusid mugavused, magati pinkidel, põrandal, sinna kuhu sai, aadlikud olid eraldi sakstekambrites. Mööbel oli lihtne ja vaene, 17. sajandil oli tavaliselt laud ja paar pinki ning ka 18. sajandi lõpuks ei olnud suuri muutusi tekkinud sisustuses. Hoones ei olnud soe ja sooja toitu ei saadud. Kõrtsist sai osta viina, õlut, toiduks leiba, piima, mõdu ja heeringat. Vähest sooja andis mantelkorstnaga ahi. Mantelkorsten-kööki kasutati enne nii linnustes kui ka linnamajades, kuid 19. sajandi keskel see asendus kõrtsides pliidiga (Aluve, 1965; 1976, lk 19, 21).

Kõrts-postijaama hoone keskseks osaks oli harilikult maanteekõrts koos kahe talliga. Kui külakõrtsil oli vähe ruume, siis kõrts-postijaamal oli suurem ruumide arv, mis võimaldas hobuste ja reisijate majutamist. Paljudele hoonetele ehitati juurde veel talle, aitu, keldreid, lautu – vajalikke majandushooneid (Aluve, 1976, lk 28).

Kõrtside ja postijaamade tähtsus ühiskonnas

1. Talurahva kokkutuleku ja mõttevahetus koht.
2. Toimusid salajased talupoegade koosolekud mõisnike vastu.
3. Sõlmiti kaubatehinguid, palgati sulaseid.
4. Aitas arendada seltsielu: korraldati tantsuõhtuid torupilli saatel, vahetati uudiseid, tutvuti inimestega.
5. Reisijate puhke- ja ööbimiskoht.
6. Talurahvarahutuste ajal võeti kõrtsides otsuseid tegutsemiseks mõisnike, haagikohtunike ja sõjaväeüksuste vastu.
7. Esimene maarahva ühiskondlik hoone.
8. Postijaam oli tähtis teadete ja trükisõna (ajalehed) levitamisel rahva hulgas.

2. KOERU KÕRTS-POSTIJAAM

2.1.Kõrtsihoone

Koeru kõrtsihoone ehitati 1825-1833. aastatel Järva-Jaani ja Paide tee ristile, paika, kus ka enne asetses kõrts. Eestis oli sel perioodil domineerivaks kunstisuunaks kõrgklassitsism, nähtavasti ka sellepärast vastab hoone ehituslik ja arhitektuuriline ilme klassitsismi tunnustele. Kasutati sambaid, kupleid, kolmnurkseid viile, kuid samas jäi välisilme lihtsaks. Eeskujuks võeti vanade kreeklaste ja roomlaste ehitised. Eestis on hulk mõisaansambleid heaks klassitsistliku arhitektuuri näideteks. Koeru kõrtsihoone ehitasid Aruküla mõisa ehitusmeistrid. Aruküla mõisa peahoone rajati 1820. aastatel. Praegu asub seal Koeru Keskkooli muusikakool ja algklasside osa. Mõisa- ja kõrtsihoonel on ühesugused ehitusdetailid ja mõlemad vastavad välisilmelt klassitsistlikule arhitektuurile (Arhitektuur; Aruküla mõis; Raudsepp, 2000; Vikipeedia).

Kolmest erinevast kõrtsihoone tüübist vastab Koeru kõrts kahe talliga kõrtsihoone ehk viimasele arengu lõpptüübile. Selliseid kõrtse ei esine Lõuna-Lätis, Leedus, Valgevenes ega Poolas. Koeru kõrts on L-kujulise põhiplaaniga, mille kummaski otsas paikneb tall. Nurgahoonena, nagu seda on Koeru ja Kuivastu kõrtsid, on haruldane nähtus kõrtside puhul. See on põhjustatud kõrtsi asukohast teede ristil. Mõlemad hoone tiivad on pikkuselt peaaegu võrdsed. Kõikidelt kõrtsi juurde viitavatelt teedelt on sambaid ja ulualust hästi märgata. Samasuguse L-kujulise põhiplaaniga kõrtse on veel Kalvi Aluve (1976) raamatu põhjal teada vaid viis: Jõgeva, Koluvere, Kuivastu, Viiratsi ja Simuna (Aluve, 1976).

Eestis on valdavalt rohkem ulualuseta kõrtse, üle 70%. Ulualune teeb esifassaadi elavamaks ja tekitab varje, mis annab hoonele juurde plastilisust. Sammas-ulualune kaitseb efektiivselt ootajaid ja saatjaid nii päikese kui ka vihma eest. Koeru kõrtsil on ulualune olemas, mida toestavad 13 toskaana sammast (Joonis 1). Sambad on kõige väljapaistvamaks detailiks lihtsas arhitektuuris, näiteks puitsambad on vähem märgatavad, seevastu valged kivisambad tõusevad esile, jättes ulualuse varjatuks. Varem kasutati ulualuse talastiku hoidmiseks neljakandilist puitposti, mis vahel oli veel varustatud tugikäppadega. 19. sajandil tekkis klassitsistlike eeskujude mõjul muutus sammastikku, hakati kasutama kõige lihtsamat – toskaana orderi sammast. Toskaana sambaid kasutati juba antiikajast peale, näiteks roomlaste ehitatud hiiglasliku

amfiteatri Colosseumi esimesel korrusel on just toskaana stiilis sambad. Aluve (1976) järgi on Koeru kõrtsihoonel kõige rohkem sambaid, talle eelneb sammaste arvu poolest Kuivastu ja Simuna oma üheteistkümne sambaga (Aluve, 1976; Kunstiajalugu).

Joonis 1. Toskaana stiilis sambad Koeru kõrtsil (Ranniku, 1965)

Koeru kõrtsil on kaks sissepääsu, üldkõrtsituppa pääses nii parempoolse ukse kui ka hoonet risti läbiva vahekoja kaudu. Uksed olid enne rekonstrueerimist klassitsistlike viilungitega kaunistatud, aknad lihtsad ja ristkülikukujulised, ainult tallide osal on aknad väiksed ja ülevalt kaarega. Hoone katuseks oli täiskelpkatus S-kividega. Valged sambad ja talliseinad on tehtud paekivist, mis on krohvitud, hoone eluosa tehti palkidest. Alates 18. sajandi lõpust hakatigi tegema segaehitisi, kus eluruumide osa oli puidust ja tallid kivist. 1964. aastal valmis restaureeritud ja rekonstrueeritud kõrtsihoone, mille käigus uuendati aknaraamid ja välisüksed. Ehituse käigus uuendati ka laudvooder ja siseruumid. Püüti säilitada vanaaegset miljööd, selleks kasutati valgusteid, mis meenutasid vanu tormilaternaid, ja paeplaatidest põrandaid ning toekaid palklagesid (Aluve, 1976; Raudsepp, 2000).

Parempoolsest uksest sisse astudes on eeskoda, mille vastas mantelkorsten-köök. Vasakule poole jäi saksakamber ja paremale poole kõrtsituba, kus käis talurahvas. Nii nagu erinevatele seisustele olid kõrtsitoad eraldi, olid ka sakstele ja talupoegadele hobusetallid eraldi, niiviisi välditi seisuste

vastuolusid ja tülisid. Mantelkorsten-köök on hoone keskseks osaks, seal valmistati lahtisel tulel süüa ning kuni 19. sajandini oli korsten ainsaks soojusallikaks hoones. See on üks vanimatest korstnatüüpidest, mis laieneb ühtlaselt allapoole ja katab täielikult küttekolde, köögi puhul sageli ka kogu köögi ruumi (Joonis2). Koeru kõrtsihoones on mantelkorsten-köök 12 ruutmeetrit ning üks hobusetall 200 ruutmeetrit (Aluve, 1976; Vikipeedia).

Joonis 2. Mantelkorstna alune Koeru kõrtsihoones (Vali, 2000)

2.2. Hoone kasutus läbi aja

Kui 18. sajandil hoogustus kõrtside ehitamine üle Eesti, tekkisid igasse väiksemasse kohta kõrtsid, nii ka Koeru. Nagu juba eelnevalt mainitud ehitati Koeru kõrts 1825-1833. aastate vahemikul, mis hakkas ehituse lõppedes tegutsema kõrtsina ja täitma puhkepaiga ning ühiskondliku hoone funktsiooni. Postijaama ülesanne tekkis Koeru kõrtsile mitmeid aastaid hiljem, täpsemalt 1860. aastal. Sakste kambreid kasutas postijaam, samuti ka tallipoisid, kes hooldasid hobuseid (Aluve, 1965; Raudsepp, 2000).

Mait Raudsepa (2000) raamatus kirjutatud Maria Nurmjärve mälestuste põhjal oli 1910. aastal hoovipoolsel küljel pesuköök ja postipoiste toad, kõrtsmiku korter asus ülemisel korrusel. Postijaamal olevat olnud 12 hobust. Koeru kõrtsielu kohta saab killukese teavet ka Elias Lönnroti matkamuljetest. Elias Lönnrot oli soome rahvaluulekoguja ja kirjanik, kes sõitis Eestisse, et uurida eesti keelt ja kasutada oma vaba aega praktiliseks keeleõppeks. Tema matkamuljetes on kirjeldatud Koeru elu 150 aasta tagasi. 1844. aastal 30. juunil jõudis Lönnrot Koeru ja viibis siin üle nädala. Ta külastas Koeru kirikut ja ühtlasi nägi ka esimest korda eesti

jumalateenistust. Märkitud on ära, et Koeru kiriku lähedal on kolm kõrtsi, mis on suured kivist mahukad hooned (Raudsepp, 2000; Rundu, 2004).

Koerus avati 1918. aastal postkontor koos telefonikeskjaamaga ning see tõmbas kriipsu peale kõrtis tegutsevale postijaamale. Koeru kõrtsina sai hoone tegutseda 1900. aastani, mil kehtestati monopoliseadus ning paljud Eesti kõrtsid suleti. Peale seda hakkas 20-30. aastatel koeru elanike mäletamist mööda tegutsema hoones Vaabi lihakarn. Pööningukorruusel on olnud ärklitoad ning maja on kasutatud elukorteritena. Restaureerituna avati Koeru kõrtsihoones söökla 1964. aastal ning 2000. aastal kohandati hoone Konsumi toidupoeks (Raudsepp, 2000).

2.3. 1960ndate rekonstrueerimine ja restaureerimine

Vanad majad lagunevad aja jooksul looduslike tingimuste tõttu, sest need on ehitatud materjalidest, mis pole nii püsivad ning seetõttu vajavad hooldamist. Vanade kõrtside ja postijaamade ehituslugu on ajaloolise väärtusega ja näitavad teid minevikku, arendades läbi selle ka tuleviku ja kaasaja reisihoonete ehituskunsti. Enamasti jäetakse aga vanad majad unarusse ja valitakse neist väärtuslikumad välja ja üritatakse hooneid taastada nende edasieksisteerimiseks. Üheks Eesti alade eripäraks ongi see, et kõrtsihooneid on säilinud palju. See võimaldab säilitada tõelisi kunstiteoseid ja ehitustüüpide esindajaid. Arhitektuurmälestiste hooldustööd ja remont on suur ettevõtmine ja nõuab palju ressursse, seetõttu säilitatakse väike osa vanadest ehitistest (Aluve, 1976, lk 42).

Kõige õigemaks peetakse ehitismälestised uuendada kaasajale sobivale eesmärgile. Neile leitakse uued funktsioonid ühiskonnas. Uuendamine peab olema hästi läbi mõeldud ja ehitismälestistele ei tohi kahju tekitada. Tavaliselt arvestatakse kunstilist, ajaloolist ja kultuurilist väärtust, unikaalsust ja populaarsust ning kasutamise eesmärk määratakse hoone asukoha ja arhitektuuri põhjal. Ülimalt väärtuslikke ja üldtuntuid ehitismälestisi tohib ainult restaureerida ja ehitise uus funktsioon peab olema kooskõlas täielikult vana arhitektuurilise poolega. Ümberehitis tohib teha minimaalselt, põhiliselt võib lisada selliseid elemente, mida on võimalik taas eemaldada, näiteks vaheseinu. Väiksema väärtusega ehitismälestistes, mis pole kaitse all, võib teha ümberehitisi vastavalt vajadusele, kuid valdajata hooned on määratud hukule, eelkõige puithooned, mis lagunevad kiiresti (Aluve, 1976, lk 42).

Koeru kõrtsihoone kohandamine uuele ülesandele oli üks esimesi katseid, mille käigus kõrts-postijaam rekonstrueeriti sööklaks. Kõrtsi taastamise vajadus tekkis sellest, et hoone nägi välja

üliarmetu, räämas ning täielikult amortiseerunud, samuti oli hoone pooleldi maha jäetud (Joonis 3). 1959. aastal oli kevadtorm, mis põhjustas hoonele veelgi rohkem kahju, nimelt varises põhjapoolse hobusetalli katus kokku (Aluve, 1975, lk 42; Raudsepp, 2000).

Joonis 3. Koeru kõrts enne restaureerimist

Olukorra parandamiseks alustati uuendamisprojekti peale kevadtormi 1959. aastal, projekti autoriks oli arhitekt Kalvi Aluve, kes ühtlasi kogus materjali ja kirjutas raamatu kõrtsidest. Vabariiklik Muinsuskaitseinspeksioon koos Koeru külanõukoguga otsustas Koeru kõrtsi taastamise kasuks, eelkõige kooskõlastati Teadusliku Restaureerimise Töökoja ettepanekutega. Projekteerimiseks ja ehitamiseks eraldas riik 30 000 rubla. Paide ETKVL (Eesti Tarbijate Koperatiivide Vabariiklik Liit) tasus 40 000 rubla restaureerimisraha. Projekt valmis 1960. aastal ja restaureeritud ja ümberkombineeritud söökla avati 24. novembril 1964 (Raudsepp, 2000).

Hoones säilisid vanad traditsioonid ja funktsioonid, arvestati kaasaja vajadustega. Püüti säilitada vana omapärast miljööd. Suured muutused toimusid ruumides, siiski säilitati ka seal rahvuslikku keskkonda. Talupoegade hobusetall, mis asus paremal pool, muudeti söökla tootmis- ja abiruumideks, samuti jäi sinna ka majahoidja korter. Sakste toad muudeti einelauaks ning 60 istekohaga söökla saal paiknes kõrtsmiku endistes eluruumides, poolest kõrtsitoast sai vestibüül-garderoob (Joonis 4). Sakste hobusetall jäi eksponeeritavaks. Juurde ehitati välisterass, millele avanes vaade söökla saalist läbi tervet seina täitvate akende. Aeda rajati hiljem veel välikamin ja külmladude hoone (Lisa 1). Koeru söökla osutus ainulaadseks ehitismälestiseks, mis muudeti teadlikult kaasaja otstarbeks (Aluve, 1976, lk 42; Raudsepp, 2000).

Joonis 4. Koeru kõrtsi söögisaal (Vali, 2000)

2.4. Pood ja muinsuskaitse

Koeru kõrtsihoones sai söökla tegutseda kuni 2000. aasta sügiseni. Põhjuseks, miks söökla kinni pandi oli see, et Järva Tarbijate Ühistu juhtkond leidis, et tulusam oleks vanas ajaloolises kõrtsihoones pidada kauplust. Aastate jooksul olid Toidutare ruumid ära kulunud ja lagunema hakanud ning sisustus ei vastanud enam toitlustusasutuse nõuetele. Konsumi toiduainetekauplus kolis majja kiiresti sisse, juba 2000. aasta jõuludest saati on inimestel võimalik varustada end toiduainetega vanast kõrtsihoonest (Raudsepp, 2000).

Konsumi poel on võimalik tegutseda hoones vaid lühikest aega, sest kauplus ei mahu enam kõrtsi ära. Muinsuskaitse tõttu ei tohi kõrtsihoonet laiendada ning see on ka üheks peamiseks põhjuseks, miks Koeru hakati ehitama uut poehoonet (Joonis 5). 24. novembril 2011 algas kauaoodatud kaupluse ehitus. Uus kauplusehoone võib Järva Tarbijate Ühistule maksma minna isegi kuni miljon eurot. Ühistu juhatuse esimehe Uibopuu sõnul on Koeru kõrtsihoone saatus veel lahtine, võimalik, et antakse rendile või müüakse hoopis maha, sest hoone vastu on tekkinud huvitundjaid (Reinberg, 2012; Truska, 2011).

Joonis 5. Koeru Konsum vanas kõrtsihoones (Raudsep, 2012)

Koeru kõrts-postijaam on registreeritud ja arvel Kultuurimälestiste riiklikus registris alates 22. maist 1998. aastast. Muinsuskaitse ülesanne on säilitada kultuuripärandit järeltulevatele põlvkondadele, et ahel mineviku, oleviku ja tuleviku vahel ei katkeks. Kaitse alla on võetud üle 26 tuhande objekti, kuid siiski ei suudeta neid kõiki päästa, sest osa laguneb aja jooksul. Tegelikult ei saa kultuuripärandit säilitada ainult üks organisatsioon ja sellepärast on kõikide mälestiste ning vanade hoonete säilitamine ja korras hoidmine eelkõige rahva ülesanne. Koeru kõrts-postijaam on stiililt silmapaistvaim näide piirkonnas ning see on põhjuseks, miks säilitada vanat kõrtsihoonet (Kultuurimälestiste register; Muinsuskaitseamet; Täheväli, 2009).

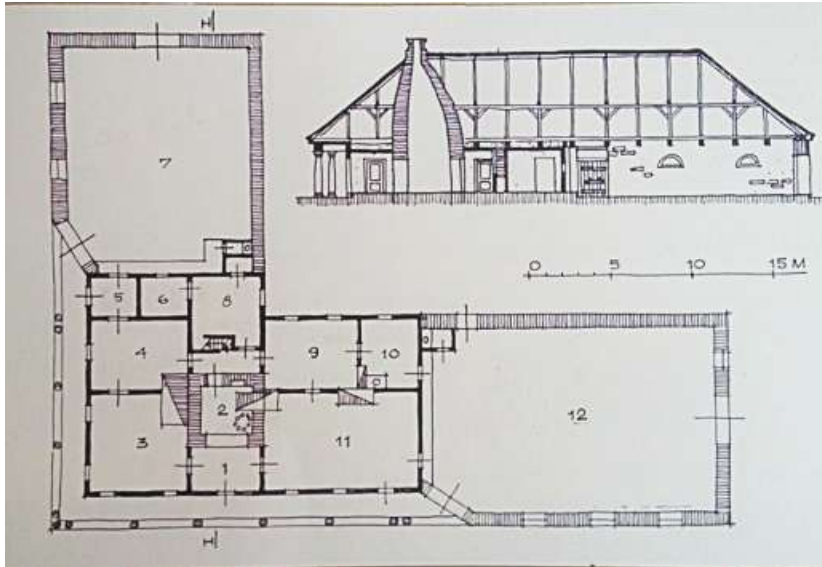
KOKKUVÕTE

Käesoleva uurimuse põhieesmärgiks oli välja selgitada, kuidas kujunes ja kuidas kasutati Koeru kõrts-postijaama hoonet ning anda mõtteainet inimestele, miks hoida vanu ehitismälestisi. Uurides kõrtside ajalugu lähemalt, sain teada, miks on vanad hooned ühiskonnale olulised. Vana hoone pole ainult lagunenud tühi koht, vaid see hoiab endas palju mälestusi. Samuti annavad ehitised aimu meie esivanemate traditsioonidest nii arhitektuurilisest küljest kui ka eluviisist.

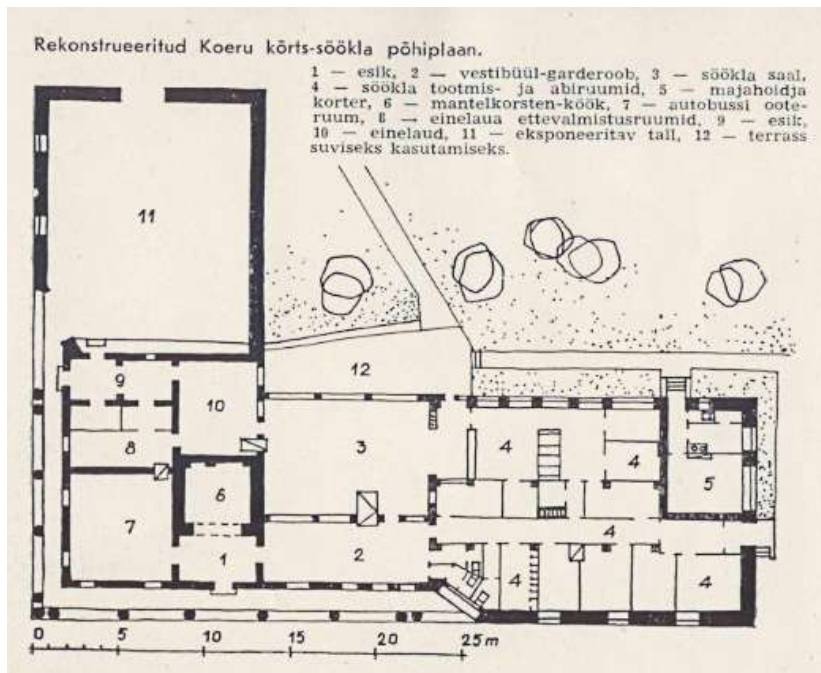
Koeru kõrts-postijaam oli tüüpiline Eesti kõrts, kus toimusid ühiskondlikud sündmused ja arutelud. Arhitektuuris valitses klassitsistlik suund, mis mõjutas Eesti ning ka Koeru 19. sajandi hoonete ehituslaadi. Töös tõin välja elemente, mis viitavad sellele, et Koeru kõrts vastab kõrgklassitsismi tunnustele. Ühtlasi on hoone ka kõrtside arengu lõpptüüp ja parim näide piirkonnas.

Hoone kasutuslikust küljest ei leidunud palju materjali ning see vajaks veel lähemalt uurimist ja inimeste küsitlemist, kuid põhjalikult sai uuritud hoone rekonstrueerimist ja muutusi. Töö koostamisel sain palju uut informatsiooni ajaloost, eriti fakte. Uued ajaloolised teadmised aitavad paremini seostada ja ette kujutada esivanemate elu – see on side minevikuga, mis aitab kujundada tulevikku. Elades ka ise Koerus, siis paratamatult jäi silma vana kõrtsihoone, kus nüüd asub pood ning olen hoonet külastanud lugematu kordi, kuid selle ajaloo kohta ei teadnud ma varem midagi.

LISA 1. PÕHIPLAANID ENNE JA PÄRAST

Põhiplaan enne rekonstrueerimist (Aluve) (1 ja 5 – eeskojad; 2 – mantelkorsten; 3 – saksakamber; 4 – reisijate ruum; 6 ja 8 – posti teenindava personali ruum; 7- sakste hobusetall; 9 ja 10 – kõrtsmiku eluruumid; 11 – kõrtsituba; 12 – talupoegade hobusetall)

Põhiplaan peale 1960 – 1965. aastate rekonstrueerimist (Aluve)

KASUTATUD KIRJANDUS

- Aluve, K. 1965. Postijaamast tänapäevani. Tallinn: Eesti Raamat.
- Aluve, K. 1976. Maakõrtsid ja hobupostijaamad Eestis. Tallinn: Valgus.
- Käos, T. 2007. Täna räägime postipoistest ja- jaamadest.
http://www.valgamaalane.ee/261107/esileht/viies_kulg/25011885.php.
- Raudsepp, M. 2000. Koeru kõrts. Koeru Haridus- ja Kultuuriselts.
- Reinberg, T. 2012. Uus kauplushoone valmib Koeru suvel.
- Truska, T. 2011. Koeru kaevatakse üles. – Koeru Kaja, detsember, 246, lk 1.
<http://www.kaupmeesteliit.ee/et/uudised-2012/2289-uus-kauplusehoone-valmib-koeru-suvel>.
- Täheväli, L. 2009. Muinsuste kaitse või võitlus tuuleveskitega?
<http://www.tapeedil.com/kultuurimiljoo/artikkel%20200309.htm>.
- Arhitektuur. <http://www.koolielu.edu.ee/klassitsism/klassika/krghar.html>
- Aruküla mõis. <http://sites.google.com/site/koeruald/home2222>.
- Colosseum. <https://sites.google.com/site/kunstorg/home/rooma/colosseum>.
- Klassitsism. <http://et.wikipedia.org/wiki/Klassitsism>.
- Kultuurimälestiste Riiklik Register. 2009.
<http://register.muinas.ee/?menuID=monument&action=view&id=15010>. 08.04.2012.
- Külakõrts ja postijaam. <http://muuseum.mnt.ee/teeruumi-arhitektuur-2/>.
- Mantelkorsten. <http://et.wikipedia.org/wiki/Mantelkorsten>.
- Muinsuskaitseamet. <http://www.muinas.ee/>. 08.04.2012.
- Vanad pildid. <http://vanadpildid.net/>. 15.04.2012.
- Vanad pildid – Vanu pilte Koeru kihelkonna küladest, inimestest ja veel pisut.
<http://pildid.wordpress.com/2011/>. 15.04.2012.